

Spirit of Bosnia / Duh Bosne

An International, Interdisciplinary, Bilingual, Online Journal
Međunarodni, interdisciplinarni, dvojezični, online časopis

DAYTONSKI SPORAZUM

Ivo Komšić

Predgovor

Nakon Bečkih pregovora o kantonima i konačnom uobliženju Federacije BiH, od 8-11 svibnja, 1994.godine, nisam više vodio dnevnički zapis o događajima u kojima sam sudjelovao. Bio sam vrlo odlučio da neću više ispisivati povijest Bosne i Hercegovine, vjerujući da je ona kao država i društvena zajednica preživjela. Vodio sam samo dnevne zapisnike mojih aktivnosti – sastanaka, kontakata, susreta, bez širih izlaganja, objašnjenja i tumačenja. Držao sam se ranije odluke – ne otvarati novu povijest moje zemlje i ne pretvarati moje strepnje u njenu stvarnost.

Kada je postalo izvjesno da će doći do nove mirovne konferencije o BiH na kojoj treba okončati rat i postići konačan mirovni sporazum, a poučen iskustvom da u ovakvim prilikama gotovo nitko ništa ne zapisuje (osim stranaca), odlučio sam prekršiti moj zavjet i voditi dnevnički zapis o toku pregovora, atmosferi koja je vladala i konačnom sporazumu koji će se postići.

Smatrao sam to najvažnijim dijelom suvremene povijesti naše zemlje. Činilo mi se da je to posljednja epizoda krvavog rata i svih naših nastojanja da se dođe do konačnog mira.

Iza sebe sam imao Washingtonsko iskustvo i uvjerenje da američka administracija raspolaže efikasnim metodama za ostvarenje postavljenih ciljeva.

Ovaj daytonski rukopis je nastajao u tom uvjerenju. U njemu nema one neizvjesnosti, strepnje i lutanja koji su karakteristični za ranije rukopise. Moglo bi se reći da je on ležeran i više nego je situacija dozvoljavala. Možda je to i zbog toga što je sama Daytonska konferencija osvijetlila događaje koji su joj prethodili, što je otkrila ono što ili nismo znali, ili nismo uzimali dovoljno ozbiljno. Ova konferencija je pokazala kako je povijest retroaktivno događanje osvijetljeno tek s kraja. Čini se da je tu bila na djelu i potvrđivala svoju istinitost Hegelova teza o „umnosti povijesti“ – ono se umno pokazuje kao spoznato tek na stupnju njene konačne dovršenosti.

Daytonski sporazum nije, dakle, nastao u Daytonu, on se ovdje dovršio i dobio neprimjereno ime grada u kome je održana konferencija. U daytonskim se pregovorima nije dogovorilo ništa što već nije bilo dogovoreno – ovdje je ono samo postalo vidljivo. Sva natezanja, odugovlaženja, uvjeravanja, svi zahtjevi, pritisci, odbijanja i prihvatanja samo su bili naknadno preživljavanje porođajnih muka za ono što je već bilo rođeno.

Svi akteri ovog događanja došli su s namjerama koje su već bile ostvarene. Razgovori su bili samo ponavljanje povijesti koja je već prelomljena preko glava ljudi i naroda, preko sudbine jedne

zemlje koju su ostavili da krvari kada su krenuli na put.

Prvo što je bilo dogovoreno i što se nije moglo problematizirati u pregovorima bio je opći sporazum Miloševića i Tužmana. Da li je on postignut u Karađorđevu ili negdje drugdje bilo je nevažno. On se ovdje u konačnom svom dovršenju morao objelodaniti i pokazati u punoj snazi svoje konzistencije. On više nije mogao funkcionirati kao „lukavstvo uma“ koje iz svoje neosvijetljene pozadine upravlja sudbinama naroda, gura ih u ratnom poklihu jedne na druge, progoni, preseljava, ubija, rastjeruje, – i sve u prividu kaosa, zle sudbine i razjarene ljudske naravi. Milošević je taj sporazum objavio pred svima kao gotovu i neprelaznu činjenicu, kao idejno rješenje koje u pregovorima samo dobiva svoj konačni oblik.

Njihov sporazum se objelodanio na Bosanskoj Posavini i Milošević je to izriječno naveo. Posavina je bila 3. tačka Sporazuma Karađevića i Bobana u Grazu, od 6. svibnja 1992. godine. Ova dvojica izvršitelja su imali zadatak provesti „razgraničenje“ i pri tome „voditi računa o kompaktnosti prostora i komunikacijama“, ali tko je u to vjerovao. Ovdje u Daytonu, ova „razgraničenja“ i „kompaktnosti“ su morala dobiti konačan oblik i postati povijesne činjenice zapisane u međunarodni sporazum i nacrtane na karti. Više nije bilo uzmicanja. Zato o tome i nije moglo biti rasprave. Uđili smo se samo mi koji smo mislili da su dogovori medijska napuhavanja. Ostali nisu ni trepnuli. Milošević je javno očitovanje o tome i Tužmanova potvrda ličile su na konstataciju – „jučer je bio kišan dan“. U pozadini toga je hiljade potpuno uništenih imanja koja su izgrađivale generacije, srušen most preko Save između dva Broda, desetine hiljada protjeranih, hiljade ubijenih i iznakaženih. Posebno tragično i dojmljivo je poniženje vojske HVO koja je Posavinu bila obranila od agresije. Kada je već bila došla do Rudanke, nadomak Doboja, i kada ju je od Armije BiH s druge strane Doboja dijelilo samo tri kilometra, Tužman je povlači „na odmor“, uvodi „svoje“ vojne snage na njihove položaje i onda ih iznenada povlači preko Save. Iznenačenje je bilo takvo da se ni sva HV nije uspjela povući, u panici, zajedno s narodom prebacivali su se preko rijeke.

Daytonsko objelodanjivanje sporazuma Miloševića i Tužmana se pokazalo i u drugim važnim civilnim i vojnim projektima.

Tužman je volio karte. Volio je svoje političke ideje crtati. To je dokaz odsustva imaginacije. To ljeto, neposredno pred vojnu akciju „Oluja“, dobio sam jednu zanimljivu kartu. Ona je predstavljala grafičko rješenje «krize u BiH», kako je Tužman volio zvati agresiju na našu zemlju. Karta je bila s njegovog radnog stola. Na prvi pogled činilo se da ona nema velike veze ni s postojećim stanjem ni s budućnošću BiH jer se nije poklapala niti s jednim predlaganim rješenjem. Ona je čak odudarala i od plana Kontaktne skupine koja je već dala prijedlog o objedinjavanju Bosanske Posavine u jedan kanton koji bi se priključio Federaciji BiH. U tom prijedlogu jedini problem je bio koliki će biti koridor prema Banja Luci kroz Posavinu i da li će ga uopće biti. Karta je odudarala i od postojećeg kantonalnog uređenja Federacije jer je u tzv. hrvatske krajeve uključivala Cazinsku Krajinu u kojoj Hrvata uopće nije bilo, i jedan dio zaleđa Dubrovnika koji je vojno držala Karadžićeva vojska. Karta je posebno odudarala od stanja koje je nastalo nakon „Oluje“, a koje je u Daytonu bilo polazna osnova za pregovore i vojno razgraničenje.

Međutim, kako su pregovori odmicali „naša“ vojna prednost se topila na karti i polako svodila na ono što je Tužman davno ucrtao. On je konačno sve što su osvojili u „Oluji“ HVO i HV vratio Miloševiću – povukao vojsku ispred Banja Luke, iz Mrkonjića, Šipova, s Manjače, od Jajca. Zadržao je Drvar, Glamoč i Grahovo, mjesta koja je označio u svojoj karti kao hrvatska mnogo prije „Oluje“ i Daytonске konferencije. Tako su vojna oslobođanja područja koja je držao Karadžić uz pomoć tzv. JNA i kasnije Miloševićevih snaga dobila drugi smisao. Ona nisu oslobođena već samo privremeno zauzeta kako bi se uredno vratila nazad. U tom kontekstu treba razumjeti „mali incident“ (kako je to nazvao Jadranko Prlić kao ministar obrane Federacije BiH) u toku vojnih

operacija „Oluje“ kada je Dudaković sa svojim snagama krenuo na Manjaču. Hrvatska vojska ga je zaustavila topovima, bilo je nekoliko mrtvih i ranjenih, Dudaković se morao povući i krenuti nazad prema Prijedoru i Ljubiji. Tužman je zapravo uvao teritoriju Republike Srpske od Armije BiH, i u Daytonu, pred svima nama, vratio je nazad.

Drugi veliki sporazum koji je u Daytonu dobio svoju konačnu formu i istinu jeste onaj o legalizaciji «Republike Srpske» između Holbrookea i Izetbegovića. Sam akt legalizacije obavio je Muhamed Šarić, ministar vanjskih poslova BiH, u Ženevi 8.9.1995.godine, nepuna dva mjeseca prije Daytonu, na sastanku ministara vanjskih poslova BiH, RH i Jugoslavije, a pod pokroviteljstvom Kontaktne skupine. Prethodno je Holbrooke nekoliko puta dolazio u Sarajevo, ali svaki put nakon posjete Zagrebu i Beogradu. Dan pred Ženevski susret, kasno poslijepodne, pozvan sam u ured Izetbegovića. Iznenadio sam se kad sam tamo zatekao Šarića i Silajdžića. Ostalih članova Predsjedništva nije bilo jer su bili na putu izvan BiH u delegaciji Srpskog Građanskog Vijeća; Ključ također nije bio tu jer je u to vrijeme već bio u svom podrumu. Prispio sam na razgovor o papiru koji je već bio pred njima. Papir je pisan na engleskom i rečeno mi je da je to osnova za sporazum koji se sutra treba potpisati u Ženevi. Papir je bio porazan. U njemu više nije bilo Bosne i Hercegovine kao države, bili su predviđeni entiteti – Federacija i Republika Srpska, ali ne više pisana u navodnicima, i sl.

Šarić je stalno pitao što da radi, Ženevski sastanak je predstavljao kao pritisak i gotov čin kojemu se neće moći oduprijeti. Ja sam na samom papiru pokušao napraviti ispravke i insistirati na jasnom određenju BiH kao države, sa državnim institucijama i njihovim nadležnostima, iako mi je poteškoću činilo nepoznavanje engleskog jezika. Izetbegović je bio veoma miran i staložen. Rastali smo se tako što smo Šariću dali veoma jasnu uputu – ne smije legalizirati Republiku Srpsku ni po koju cijenu, ukoliko bude pritiska neka napusti sastanak i obavijesti Predsjedništvo.

Nikakvu obavijest nismo dobili. Ključ i ja smo sutradan otputovali s delegacijom HNV-a u London gdje smo se zajedno trebali naći s delegacijom Srpskog Građanskog Vijeća na konferenciji koju je organizirala Branka Magaš i njena nevladina organizacija. Tek kad smo se sastali u Londonu saznali smo da je potpisan sporazum u Ženevi kojim je legalizirana Republika Srpska. Sigurno Šarić to nije smio uraditi bez odobrenja Izetbegovića.

Jedina prava politička činjenica iz rata jeste legalizacija RS. U Daytonu se samo ona nije mogla relativizirati. Bio je to srpski entitet s 49% teritorije BiH, sa zajamčenom autonomijom, legaliziranom konstitucionalnošću u odnosu na BiH i otvorenim paralelnim vezama s Jugoslavijom.

Iz Londona smo, umjesto u Sarajevo, otputovali u Washington, s namjerom da izvršimo pritisak na američku administraciju i ublažimo ženevski papir. Izdali smo priopćenje za javnost, sastali se s mnogim američkim zvaničnicima i dobili uvjerenja da SAD neće dozvoliti podjelu BiH, da će narednoj mirovnoj konferenciji pod njihovim pokroviteljstvom Bosni i Hercegovini biti vraćena državnost, nadležnost entiteta smanjena a uspostavljene institucije države – Predsjedništvo, parlament i vlada. Sve smo to postigli u Daytonu ali RS nismo mogli pomaknuti iz ležišta u koje je smještena ženevskim papirom. Uz to, cijeli taj aranžman bio je u kontinuitetu sa sporazumom koji je potpisao Izetbegović s Krajišnikom u Ženevi, 16. 9. 1993. god.

Treći veliki sporazum koji se legalizirao i uvrstio u Daytonu jeste sporazum američke administracije i Kontaktne skupine. Sve do Daytonu vjerovali smo da će američka administracija istrajati na principima Washingtonskog sporazuma i obećanjima koja smo dobili o održanju države. Kontaktne skupina je neprestano insistirala na legalizaciji RS, njenoj teritorijalnoj zaokruženosti i izvornoj državnosti. Washingtonski sporazum je bio veliki napredak u odnosu na to

jer je zasnovan na ideji federalizacije cijele BiH, o?uvanju cjelovitosti države i njenih institucija. Prije parafiranja Sporazuma, Miro Lazović je pitao ameri?ke predstavnike što u?initi sa Srbima nakon uspostave Federacije. To je pitanje neprestano kao sjenka stajalo iznad Washingtonskih pregovora jer u njima predstavnici Karadžićevih Srba nisu sudjelovali. Dobili smo odgovor da ?e Srbi biti uklju?eni u Federaciju BiH, da je strateški važno uspostaviti federaciju kao ustavni okvir za to, da ?e to obaviti ameri?ka administracija u skladu s obe?anjima državnog sekretara pred po?etak Washingtonskog sastanka.

Daytonski pregovori su, me?utim, vo?eni u suprotnom smjeru. Bilo je o?ito da je federalni koncept ure?enja države napušten i pretvoren u entitetski. Entitetima je data izvorna konstitucionalnost, država je dobila vlasti onoliko koliko su entiteti na nju prenijeli, uz to zadržana je asimetri?nost entiteta i po njihovoj ustavnoj i po etni?koj strukturi – Federacija je složena od kantona, sa suverenitetom dva naroda, RS je unitarna tvorevina sa suverenitetom jednog naroda. Me?u entitetima je izvršena teritorijalna podjela u omjeru 51:49% , onako kako je zacrtala Kontaktna skupina. Svaki put kada bismo uspjeli pre?i preko granica koje su postavljale ove ?injenice, Holbrooke bi nas vra?ao nazad. Okviri za pregovore su bili postavljeni tako ?vrsto kao što je ?vrsta visoka željezna ograda postavljena oko paviljona u kojima smo boravili i staze kojom smo se kretali unutar vojne baze Wright- Petterson.

Daytonski pregovori nisu bili limitirani samo prethodnim sporazumima njihovih aktera i garanta ve? i nekim drugim „aranžmanima“ koji su osiguravali njihov uspjeh. I ovi „aranžmani“ su svoje oživotvorenje i pravu snagu dobili tek naknadno, u sklopu „kona?nog mirovnog rješenja“. Bez toga oni bi imali karakter obi?nih spletki.

Po?elo je s mojim odlaskom u Dayton. Umjesto da putujem zajedno s cijelom našom delegacijom, dobio sam poziv od državnog sekretara Christofera da do?em tri dana prije ostalih kako bi sudjelovao u pripremama konferencije. Prvi put u mirovnim pregovorima imali smo jedinstvenu delegaciju koja je predstavljala legalne organe države BiH i Federacije – Izetbegović i ja ?lanovi Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine, Miro Lazović predsjednik Skupštine BiH, Haris Silajdžić predsjednik Vlade R BiH, Muhamed Šarić ministar vanjskih poslova R BiH, Krešimir Zubak predsjednik Federacije BiH, Jadranko Prlić ministar obrane Federacije BiH. Tako?er, imali smo jedinstven stav o tome da se Posavina mora integrirati u Federaciju BiH i tako relativizirati postojanje srpskog entiteta u BiH. Posavina bi kao federalni kanton presijecala srpski entitet i dijelila na dva dijela. To je trebao biti veliki i klju?ni uspjeh naše delegacije uz sve pretpostavke koje su nas ?ekale, uklju?uju?i i legalizaciju „Republike Srpske“ koju je Šarić potpisao u Ženevi u dogovoru s Izetbegovićem i Holbrookeom.

Po zahtjevu iz State Departmenta krenuo sam na put. Trebalo je da se avionom ameri?kih snaga prebacim u Frankfurt u njihovu zra?nu bazu, a odatle civilnim letom do Washingtona. Morao sam putovati sam, bez pratioca i bilo kakve pratnje, što me ?inilo nesigurnim i deprimiranim.

– Ali što sam mogao?

Let iz Sarajeva planiran je između 9 i 10 sati, tako da sam na aerodrom došao sat ranije. Po ustaljenoj praksi, francuski vojnici su me smjestili u VIP salon – improviziran, ratni, ali ipak druga?iji od ?ekaonice za druge putnike. Ljubazni vojnici su me poslužili kavom i nekim grickalicama. Kada sam o?ekivao da ?u ve? krenuti na pistu i ukrcati se u ogromni teretni avion, u salon je upao s torbama još jedan putnik. Iako smo se poznavali izvi?enja, on se predstavio kao Server Danijel (susretali smo se jer je on radio za ambasadu SAD u Sarajevu). Brzo smo se sporazumjeli da govorimo francuski, jer nam je nivo znanja bio isti; nije bilo frustracija koje su uobi?ajene u razgovorima gdje sugovornik zna jezik mnogo bolje od vas. Nakon uobi?ajenog

raspitivanja gdje putujemo pokazalo se da on mnogo zna o meni, mojoj politici, ulozi, mom doprinosu mirovnim pregovorima i sl. Rekao je da putuje također u Washington i pokazao da sve zna o pripremama za predstojeće pregovore u Daytonu. Razgovor se oduljio, a francuski vojnici nisu ulazili u salon niti nas pozivali da izađemo na ukrcavanje. Pogledao sam na sat, već je bilo 12 sati. Ništa nisam komentirao, jer se ovdje ionako red letenja uspostavlja na licu mjesta. Jedan francuski oficir je ušao i obavijestio o tome da ćemo kasniti, što je također bilo uobičajeno. Mog sugovornika su zanimala moje procjene o tome kako bi mogli teći predstojeći pregovori, tko će se za što zalagati i kako bi mogao izgledati konačni sporazum. Bio sam otvoren kao inače jer sam računao da je i njegova administracija zainteresirana da sve uspije i da je na našoj strani kao i u vrijeme Washingtonskih pregovora.

U jednom trenutku pitao me, izvan konteksta, što mislim o tome ako bi pred početak Daytonskih pregovora Haški sud podigao optužnicu protiv Prlića, Kordića, Blaškića i Rajića; da li bi to imalo neke negativne političke posljedice za ukupne odnose u BiH i kako bi to uticalo na tok mirovnih pregovora. Bio sam iznenađen pitanjem jer do sada nitko to nije pominjao. – Uz to, Prlić je bio član naše pregovaračke delegacije, Blaškić je bio zapovjednik HVO-a u zajedničkoj komandi federalne vojske koja se tek izgrađivala. Odgovorio sam da bi jedini problem mogao nastati s Blaškićevom optužnicom s obzirom na njegovu ulogu u izgradnji federalne vojske, a optužnica ostalih ne bi imala nikakvih posljedica jer je otkrivana. Pokušao sam ga uvjeriti da Blaškić dobro surađuje s Delićem s Armijske strane i da taj tandem ne bi trebalo remetiti u poslu koji radi, a koji je za izgradnju Federacije BiH veoma bitan.

Moje primjedbe i obrazloženja primio je hladnokrvno, bez komentara. Razgovor je trajao dosta dugo. Ukrcali su nas u avion tek oko 14 sati. Otkrivao sam da ću imati društvo na dugom letu do Washingtona, koji inače nisam dobro podnosio. Međutim, na njihovom vojnom aerodromu u Frankfurtu on se izgubio i više ga nisam vidio. U Washington sam doletio sam.

Značaj ovog razgovora shvatio sam tek naknadno, kao što je i sve drugo dobivalo svoju naknadnu istinu i postojanje. Isti dan kada su počeli pregovori, Haški sud je digao optužnice. Na spisku nije bilo Prlića, ali je bio Blaškić. Zašto je Prlić sačuvan postalo je jasno tek u onoj fazi pregovora kada se Zubak usprotivio mirovnom rješenju za Posavinu i dao do znanja Tuđmanu da neće parafirati takav sporazum kao predsjednik Federacije BiH. Sporazum je na kraju parafirao Prlić u ime Federacije i „bosanskih Hrvata“.

Zubak je tek naknadnim „uvjeravanjem“ kao predsjednik Federacije BiH prihvatio potpisati Daytonski mirovni sporazum u Parizu kada je on zvanično i potpisan i dobio međunarodne garancije.

Drugi važan razgovor imao sam s Steinerom, predstavnikom Njemačke u mirovnim pregovorima. Taj razgovor je imao više karakter spletke nego ozbiljnog razgovora odgovornih ljudi, ali je, također, svoj značaj dobio naknadno i u istom kontekstu kao predhodni.

U istoj ovoj fazi pregovora oko Posavine i moje aktivnosti u organizaciji protesta u Hrvatskoj, Steiner je tražio razgovor u četiri oka, sa svojim prevodiocem i po nalogu „međunarodne zajednice“, kako je rekao, a ne u svoje ime. (Mi smo se već dobro poznavali jer je on prisutan u mirovnim pregovorima oko BiH odavno, znao je sve nas osobno a mene je posebno podržavao u mojim istupima i imao prijateljsku naklonost). Razgovor sam prihvatio pod uvjetom da prevodilac bude Sven Alkalaj, naš ambasador u Washingtonu, i da prisustvuje Miro Lazović, uvijek kome vjerujem i želim da sve bude. Tako je i bilo. Steiner se izvinjavao što uopće razgovara, rekao je da to nije njegov osobni razgovor i da je njemu pripao taj „prljavi posao“ (upotrijebio je taj pojam).

Pravio je dugi uvod uz neprestano i u?tivo njema?ko izvinjavanje. Na kraju se svelo sve na to da se traži moje odstupanje s funkcije ?lana Predsjedništva da bi se napravio novi kadrovski raspored koji bi bio u skladu s novim mirovnim sporazumom i odnosom politi?kih snaga u BiH. Na moje mjesto bi trebao do?i Prli? a ja bih trebao izraziti svoje „želje“ koje bi bile zadovoljene, itd, itd. Istakao je kako bi se time izašlo u susret nekim zahtjevima predsjednika Tu?mana i istovremeno zahtjevima „me?unarodne zajednice“ prema njemu. Usprkos svih ljudskih relacija i obaveza koje sam imao prema ovom ?ovjeku bio sam veoma energičan, ?ak neugodan u odbijanju ovih aranžmana. Rekao sam da nitko od mene nema pravo to tražiti, da nema te cijene s kojom bi netko sa mnom mogao tako trgovati i preko mojih le?a rješavati probleme s Tu?manom.

Steiner je uz dodatna izvinjenja, zajapurena lica, dugim i nezgrapnim korakom izašao iz moje sobe. Poslije toga, Ša?irbegovi? je dao ostavku na mjesto ministra inostranih poslova BiH. Na njegovo mjesto imanovan je Jadranko Prli?. Ša?irbegovi? je postao ambasador BiH pri UN-u.

Sporazum jeste donosio mir ali je bio nepravi?an i s mnogim unutarnjim protivurje?nostima. Naša delegacija nije bila jedinstvena. Izetbegovi? je na kraju tražio da se izjasnimo pojedina?no o njemu. Zubak i ja smo bili protiv potpisivanja, ostali su bili za. Na temelju takve odluke Sporazum je prihva?en u našoj delegaciji.

Pregovori u Daytonu

1. studeni 1995.

Današnji dan je imao zvani?ni karakter. Mirovna konferencija je fakti?ki po?ela. Nakon kratkih jutrošnjih razgovora s Christopherom, Holbrookom i Menziesom, (a takve razgovore oni su obavili tako?er s Tu?manom i Miloševi?em, uz prisustvo ameri?kih ambasadora u njihovim zemljama), održana je prva plenarna sjednica poslije podne, u 14,30 sati. Sjednicu je vodio Christopher, pored njega je sjedio Holbrooke, te ?lanovi Kontaktne skupine. Tako?er, za istim okruglim stolom sjedili su Izetbegovi?, Tu?man i Miloševi?. Iza njihovih le?a, u krugu, sjedili su predstavnici njihovih zemalja, odnosno naše tri delegacije koje ?e sudjelovati u pregovorima.

Na plenarnoj sjednici su, kao i u jutrošnjim razgovorima, ponovljeni neki principi oko kojih ?e se pregovori kretati. Christopher je iznio ameri?ki stav i o?ekivanja od ove konferencije. Naglasio je da SAD i njihov predsjednik stoje na stanovištu o?uvanja BiH i kao države, i kao cjelovite teritorije unutar koje je država me?unarodno priznata. Tako?er, ponovio je njihov stav da država BiH treba biti multietni?ka, sa jednakim pravima naroda. Posebno je naglasio zainteresiranost svoje zemlje da se sa?uva cjelovitost Sarajeva (“da bude onakav grad kakav je bio za Olimpijadu”), te omogu?i povratak svih prognanika.

Izetbegovi? je ponovio otprilike ono što je rekao u jutrošnjem razgovoru, s tim da je dramati?no apelirao i pozvao državnike svijeta da se odmah u?ini nešto kako bi se zaustavio progon nesrpskog stanovništva s podru?ja Krajine, te omogu?i me?unarodnim organizacijama uvid u po?injene zlo?ine u Srebrenici. On je javno prozvao Miloševi?a da zaustavi daljnje zlo?ine prema civilima i zatražio od njega kooperativnost u radu Haškog suda. Došlo je do male polemike Miloševi?a i Izetbegovi?a, u kojoj je Miloševi? pokušao izjedna?iti žrtvu i agresora u ovom ratu i prikazati “sve strane u ovom gra?anskom ratu” kao jednake i sa jednako u?injenim zlo?inima. Me?utim, pokušaj nije uspio i Miloševi? sa svojom delegacijom ostaje u primjetnoj defanzivnoj poziciji. To se vidjelo i u njegovom govoru koji je bio kratak i bez zahtjeva. On je samo podržao ono što je ve? dogovoreno u Genevi i New Yorku. – Mogu?e je doduše, da on nije ni želio otkriti svoju poziciju.

Ili je već stvorio sebi odstupnicu? To nitko još ne zna.

Tuđman je ostao u okvirima hrvatskih interesa u istočnoj Slavoniji, s tim što je, kad je BiH u pitanju, primjetno naglasio značaj izgradnje Federacije. (Izetbegović je, poslije, to tumačio vrlo pozitivno).

Tuđman je, također, imao jednu neuspjelu intervenciju unutar dijaloga Izetbegović-Milošević. Rekao je kako sada nije vrijeme za utvrđivanje krivica i rasprave na relaciji agresor-žrtva, već da globalnim sporazumom treba sve to prevladati. Time je pokazao da ne razumije suštinu vođenog dijaloga u kome Izetbegović nije prozvao Miloševića zbog onoga što se dešavalo već radi onoga što se dešava u trenutku dok mi sjedimo za stolom i razgovaramo. – Tuđmanovo nastojanje da ima neku superiornu ulogu od početka bilo je providno, a time i neuspjelo. Sa strogog stanovišta političkog trenutka i neposredne situacije u kojoj je reagirao, on pokazuje da je bez političke intuicije.

Na ovoj plenarnoj sjednici, koja je imala i svoj otvoreni i zatvoreni dio (predstavnici medija su prije izlaganja trojice predsjednika morali napustiti salu), ipak nisu bili vidljivi pravi problemi. U sjednici te sjednice i njene zvaničnosti tinjaju problemi koji bi cijelu konferenciju mogli dovesti u pitanje. To je bilo vidljivo odmah nakon ovog zvaničnog dijela, čim smo se vratili u naše prostorije.

Za razliku od ženevskih pregovora, na ovim pregovorima, BiH ima jedinstvenu delegaciju, smještenu u jedinstven boravišni i radni prostor, odvojen od delegacije Srbije i Hrvatske. Međutim, ispod ove površne federalne ljubavi postoji nekoliko razilaženja „hrvatske“ i „muslimanske“ koncepcije o uređenju zajedničke države sa Srbima. Iako se na nivou eksperata zajednički pripremao materijal o ustavnom uređenju, razlike koje su se već na tom nivou pojavile, nisu uklonjene. Zubak mi je rekao da će „oni“ biti primorani izaći sa svojim prijedlogom. (Srbi, naravno, jedva čekaju ovaj rascjep unutar naše delegacije).

Radi se, najkraće kazano, o principu na kome će biti uređena zajednička država. Muslimani inzistiraju na proporcionalnom, što u ovoj situaciji teško može proći. Mi, Hrvati, (vjerujem i Srbi) možemo pristati samo na princip pariteta. (Ovdje sada ubrajam i sebe, jer je to stav i HNV, a i moj osobni stav. Bez pune jednakopravnosti naroda, BiH ne može opstati). Pokušao sam većeras, na večeri, uvjeriti u ovo Izetbegovića i Silajdžića. Izetbegović se nije izjašnjavao, a Silajdžić je imao dosta tvrd stav. On nikako nije htio prihvatiti da pravo na državu nije kvantitativno pravo već kvalitativno i da ono ne zavisi od brojnosti naroda koji je suveren. Proporcionalni princip bi Muslimanima dao više prava nego drugim narodima. – Iz razgovora sam shvatio da će oni kod Amerikanaca inzistirati da im to pravo osiguraju. Ja sam se zalagao da ovaj problem razmotrimo unutar naše delegacije a da prema Amerikancima i Srbima imamo jedinstveno gledište. – U toj polemizirajućoj atmosferi smo se sinoć rastali.

3. studeni 1995.

Jutro je dan protekao u bilateralnim razgovorima. Naša delegacija je, prije i poslijepodne, razgovarala s hrvatskom delegacijom. Ta žurba je bila uzrokovana Tuđmanovim poslijepodnevnom odlaskom u Zagreb da formira novu Vladu Republike Hrvatske (nakon nedavno obavljenih izbora). Inače, o njegovim izborima se ovdje ne govori, nema nikakvih pretpostavki jer nitko ne zna da li bi on to shvatio kao pretpostavku ili cinizam.

Na prijepodnevnom razgovorima nisam bio prisutan a na poslijepodnevne sam otišao kao

posmatra?. Zanimalo me do koje mjere su pozicije približene ili udaljene. Ništa posebno nisam ?uo, jer nitko nije otvoreno htio re?i u ?emu je problem. Svi su nastojali medijatorima (Amerikancima i Nijemcima) dati dovoljno premisa za zaklju?ak.

Nakon tih razgovora, dok smo još svi bili u sali, razgovarao sam s Holbrookeom (razgovoru je prisustvovao i ambasador Galbright). Rekao sam mu da postoji samo jedan problem koji treba riješiti: zaštititi nacionalne interese svakog naroda i uspostaviti mehanizme nacionalne jednakopravnosti. Što bude država imala više nadležnosti u odnosu na entitete, utoliko ti mehanizmi moraju biti ?vrš?i i sigurniji. Bez toga, BiH ne može postojati. On me pitao kako bih ja to u?inio. Odgovorio sam da pravnici to bolje znaju, ali da je najjednostavniji mehanizam paritet u klju?nim institucijama. ?udna je bila njegova reakcija. Rekao je, da u tom slu?aju, nema Bosne i Hercegovine i da ?e se raspasti. Po njegovom mišljenju, sastav institucija trebaju dati stranke na slobodnim izborima. Pokušao sam mu objasniti da to dvoje nije u sukobu, da ?e to stranke, u svakom slu?aju, u?initi i pri tome mogu voditi ra?una o mehanizmu o kojem sam govorio. Što se ti?e Federacije i njenog funkcioniranja, upozorio sam ga da ona ne?e funkcionirati sve dok je u isklju?ivim rukama SDA i HDZ, jer te stranke i nisu bile bezrezervno za takvo rješenje. On je smatrao da je to naše unutrašnje pitanje koje sada ne treba otvarati, da sada treba postići globalni sporazum, do?i do mira a te probleme riješiti izborima.

Ina?e, primijetio sam i na njemu izvjesnu dozu nervoze i uznemirenosti, iako on to nikada ne pokazuje. Djelovao je do sada kao ?ovjek nepotrošive energije i upornosti. O?ito da on zna bolje od ostalih dubinu problema i nije mogao to skriti u razgovoru koji je imao više privatni nego službeni karakter.

Da su problemi veliki, to sam vidio u razgovorima s ?lanovima i ekspertima naše delegacije koja je potpuno u tim stvarima nejedinstvena. S jedne strane su ovi iz “Herceg-Bosne”, s druge, Muslimani. Ja sam izme?u, kao i do sada u ovim situacijama, i ?ini mi se jedini zainteresiran da se razlike stvarno otklone i djeluje jedinstveno. Predlagao sam i jednima i drugima da sve što smo predvidjeli za Federaciju, prenesemo na budu?u državu BiH, sa svim onim mehanizmima zaštite nacionalnih interesa. Tako bismo, fakti?ki, samo Srbe uklju?ili u Federaciju. Svi se slažu sa mnom u privatnom razgovoru, ali nitko s tim ne?e da iza?e. Opet ?u, izgleda, ja morati probijati led.

Sino? je Miloševi? došao kod Izetbegovi?a i dugo su razgovarali. Još ne znam ništa o sadržaju tog razgovora.

6. studeni 1995. – ponedjeljak

U ova dva protekla dana nije bilo sastanaka me?u delegacijama o predmetu radi koga smo ovdje. Razgovori su bili nezvani?ni ili su se vodili samo o Federaciji kada je u pitanju naša delegacija. O?ito da posrednici u ovoj konferenciji nastoje dobiti jedinstven stav delegacija BiH i Hrvatske, pa tek onda otpo?eti ozbiljne pregovore s Miloševi?em. Zapravo, tek ovdje se vodi bitka za Federaciju, za njen pravi profil, za savez Hrvata i Muslimana. Dok se to ne riješi, izgleda, odnos sa Srbima ne?e se ni otvarati. Zato, protekla dva dana posrednici su uglavnom radili na dva plana.

Amerikanci su nas filovali prijedlozima dokumenata kona?nog mirovnog sporazuma, o njima ne otvaraju raspravu, traže naše primjedbe i tako utvr?uju koja je ?ija pozicija. Nijemci, u ime Kontaktne skupine, vode aktivnosti na rješavanju problema u funkcioniranju Federacije i nastoje dobiti jedinstven stav obje delegacije. To je, zapravo, strateško pitanje i za metodu vo?enja pregovora i za kona?no mirovno rješenje i izgled BiH. Naravno, ide veoma teško jer su pozicije

dosta udaljene i one prve razlike u shvaćanju Federacije ponovno izbijaju na površinu.

Prvo, vidljivo je to u metodu rada: Zubak, Prlić i eksperti koji su s njima više ne sudjeluju u radu delegacije BiH koja je jedinstvena. Oni su se potpuno osamostalili, konzultiraju se uglavnom sa Šuškom i Granićem, svoje primjedbe i prijedloge na papire koje dobivamo daju direktno posrednicima. Drugo, južerašnji sastanak dvije delegacije, koje je organizirao Steiner ispred Kontaktne skupine i koji je ponudio dokument o oživotvorenju Federacije, pokazao je na?elna razilaženja. Iz onoga što su govorili predstavnici „hrvatske delegacije“ jasno je da oni ne žele postojanje BiH kao države izvan Federacije. To je ona njihova po?etna ideja nakon Vašingtonskog sporazuma da se s Federacijom podijeli BiH. Oni ne žele s Federacije prenijeti one funkcije na zajedni?ku državu sa Srbima koje bi omogu?avale da se BiH o?uva kao država i da ostane u svojim granicama. Protiv su toga da BiH ima bilo koju funkciju kroz koju ona može funkcionirati kao država. Kao argument služi im federalni Ustav za koji se slijepo drže i koji Federaciji osigurava da funkcionira kao zasebna država sa punim kapacitetom. Naravno, to je sada mogu?e braniti jer je Federacija i stvorena kao država i ra?unalo se s tim da se Srbi samo priklju?e. Oni, me?utim, inzistiraju samo na Federaciji “dva naroda” i njenom punom kapacitetu, tako da za zajedni?ku državu sa Srbima ne ostaje ništa (pristali su samo na zajedni?ke spoljne poslove). Jasno je da ?e srpska tvorevina u BiH imati iste funkcije kao i Federacija, te ?e se tako u BiH stvarati dvije države, gotovo potpuno samostalne, sa svim državnim funkcijama. Veza ?e im biti labava ili nikakva, što bi moglo dati pretpostavke za njihovo odvajanje. To su posrednici shvatili, to je bilo vidljivo i na južerašnjem sastanku dvije delegacije, to je jasno iz govora o BiH kao “uniji” dva entiteta, dvije „države“ sa punim kapacitetom.

Za?udo da ni Šušak, ni Prlić, nitko od njih, i ne pomišlja što ?e biti s Hrvatima na teritorijama srpske tvorevine. Nitko ne pomišlja da se izgrade ?vrsti mehanizmi povratka prognanih u Banja Luku, Prijedor, Doboj, Derventu, itd. Njima je važnija samostalnost u obavljanju funkcija budu?e vlasti nego sudbina tih ljudi. Zato ništa od tih funkcija ne žele prenijeti na zajedni?ku državu, koja bi jedino mogla nešto u?initi i za te jadne ljude. Oni su, uistinu, pravi zavjerenici protiv BiH i ve?ine našeg naroda.

Sino? je ponovno dolazio Miloševiću, ovaj put kod Silajdžića. Razgovoru, koji je trajao više od tri sata, pridružio se i Izetbegović. Poslije toga sam u hodniku sredo Silajdžića, u prolazu, bio je vidno raspoložen, što za njega do sada nije bio slu?aj.

U Sarajevu je, kažu, pao snijeg. Po?ela je za nas ?etvrta ratna zima. Koliko to izaziva zebnju za sve što bi se moglo desiti ukoliko ne postignemo mir, toliko izaziva i potištenost. Sarajevo je imalo lijepe zime. Grad se nekako pod velikim snijegom skupi, uve?e u sebe, kao ?ovjek kome je hladno, i po?ne disati jednom dušom, iz njega izlazi jedan topal dah.

8. studeni 1995.

Jutros rano, ?im sam se probudio, pokušao sam utvrditi, više za sebe i za moj stav u ovim pregovorima, nove principe koji bi mogli unaprijediti ovaj mirovni proces. Od po?etka mi je jasno da se vrtimo u krug, zajedno s medijatorima, jer pokušavamo ustrojiti BiH na dva razli?ita principa (jedan bi važio za Federaciju, drugi za “Republiku Srpsku”). Jedini na?in da se iz toga iza?e jeste uspostava jednog principa na kome ?e se izgraditi BiH, a u me?uvremenu, “srpski entitet” treba imati poseban status (ve?i stepen autonomije od kantona u Federaciji). – Danas ?u pokušati Izetbegoviću i ostalima, prema potrebi, obrazložiti svoj prijedlog. Trebalo bi pregovore usmjeriti u tom pravcu a ne iscrpljivati se u raspravama oko nadležnosti entiteta i njihovog objedinjavanja u

nekoj potpuno novoj tvorevini. Ne o?ekujem veliko razumijevanje, posebno od medijatora, za koje bi ovo bilo vra?anje na po?etak (oni su u me?uvremenu potrošili mnogo papira i energije). Ali, ukoliko bi se prihvatili ovi moji principi, vrlo brzo bismo došli do kona?nog mirovnog rješenja.

Pregovori se, ina?e, i dalje vode više kuloarski nego otvoreno u delegacijama. Izgleda da je to taktika Amerikanaca, jer na taj na?in sužavaju delegacije na dva-tri ?ovjeka i fakti?ki razgovaraju sa pet-šest ljudi umjesto sa dvadeset. To je njima sigurno lakše, ali zato tapkaju u mjestu. Još nisu zna?ajno pomakli naprijed i ve? se govorka da razmišljaju o neuspjehu cijele konferencije, postizanje nekog ograni?enog cilja, odgode i nastavka konferencije na nekom drugom mjestu. Oni pregovaraju sa ljudima za koje znaju da imaju veliku mo?, kao da su mo? i pamet proporcionalno raspore?eni. Tako je veliki dio ljudi, koji su ovdje došli, ostao izvan pregovaranja. Izetbegovi? i Silajdži? nastavljaju svakodnevno susrete s Miloševi?em i tvrde da nema napretka, da su pozicije udaljene, koncepti razli?iti. Miloševi? nije za to da se sada sve precizira i izradi novi ustav BiH ve? da se postigne mir, osiguraju izbori a ure?enje države ostavi za kasnije, novim ljudima i snagama nakon prvih izbora. On uvjerava kako sa bosanskim Srbima (koje ovdje predvodi Krajišnik) ne može razgovarati, jer se radi o „lu?acima“ (to su njegove rije?i).

Ju?er ujutro, prvi put, pozvao me Zubak na razgovor. Pokušao me uvjeriti kako Srbi ne?e prihvatiti zajedni?ku državu i kako ?e ovo biti samo uvod u njihov definitivni odlazak i odvajanje od BiH. Inzistirao je da se ne raskopava Federacija, da ona sa?uva funkcije države i da se veoma mali dio funkcija predvidi za zajedni?ku državu.

Složio sam se s njim kad je u pitanju Federacija, ali se nisam složio sa blagonaklonoš?u prema srpskim namjerama. Upravo, radi toga treba izgraditi mehanizme koji ?e to sprije?iti.

Ju?er su se u pregovore uklju?ili i gradona?elnici Mostara – Košnik, Brajkovi?, Oru?evi?. O?ekuje se da bi se kona?nim rješenjem Mostara stvorila nova klima za Federaciju.

9. studeni 1995.

Ju?erašnji dan je za mene bio najnaporniji od kada sam ovdje – po?eli su direktni pregovori, sli?ni onima koje smo imali u Genevi, iscrpljuju?i, teški, u momentima mu?ni. Ju?er je, me?utim, ura?en jedan dio posla sa kojim bi morali biti zadovoljni i u slu?aju kada se ništa više ne bi uradilo – postignut je Sporazum o oživotvorenju Federacije. Sve ove dane na tom sporazumu su radili Nijemci ispred Kontaktne skupine, na ?elu sa Steinerom. Pravili su pet verzija sporazuma dok nismo sve usuglasili. Ve?ina usuglašavanja je išlo u odvojenim razgovorima koje je radila Steinerova grupa, a sino? smo svi sjeli zajedno i još jednom pregledali tekst. Nije bilo ve?ih primjedbi. Sporazum se danas potpisuje u deset sati. Na tom potpisivanju treba biti i Tu?man.

Veliki doprinos ovom usuglašavanju dao je ministar Grani?. U jednom trenutku sam se pobojavao da ?e se ostati ne samo bez kona?nog mirovnog sporazuma, ve? raspasti i Federacija. Pozicije su bile tvrde i udaljene. Ovi “moji” nisu uop?e bili zainteresirani za zajedni?ku državu sa Srbima i njene institucije. Silajdži? (uz veliku podršku eksperata) inzistirao je na centralizaciji tih institucija do te mjere da bi se funkcioniranje Federacije moglo dovesti u pitanje. Sre?a da su Nijemci preuzeli na sebe koordinaciju oko ovog problema i da su izvršili veliki pritisak. Sre?a da je Izetbegovi? bio odlu?io na?i kompromis oko ovog pitanja i želio je definitivno završen paket dogovora o provedbi Federacije. On je stalno na našim sastancima na tome inzistirao. Prekju?er sam savjetovao Zubaka da se ne obazire na oštre reakcije i izjave Silajdži?a, posebno ne eksperata, jer to sve pravi lošu klimu, ve? da direktno s Izetbegovi?em razgovara o svemu. U njemu ?e imati sigurno dobrog

sugovornika. Kada smo sino? dobili zadnju verziju Sporazuma, na koji su se odmah eksperti, kao ljekari oko bolesnika, narogušili i po?eli tražiti greške, Izetbegovi? ih je upozorio da ga interesiraju samo principijelne primjedbe, jer mu je do ovog sporazuma stalo. Tih primjedbi nije bilo i usaglašavanje sa Zubakom i Prli?em, te delegacijom Republike Hrvatske, trajalo je veoma kratko. – Prvi put, od kada smo ovdje, primjetio sam vidno raspoloženje kod svih. Federacija je ne samo spašena, ve? ?e dobiti i zna?ajne poticaje. Tek poslije ovoga mogla bi disati punim kapacitetom. Ostaje još da se dogovore kadrovska pitanja.

Amerikanci su, izgleda, ?ekali ovaj sporazum da bi tek tada krenuli u su?eljavanje naše delegacije i Miloševi?a. Dobro je da je uz ovaj novi sporazum o Federaciji postignut i dogovor oko Mostara (to je usuglašeno sa Košnikom i dvojicom drugih gradona?elnika).

Prvi ozbiljan razgovor s Miloševi?em i njegovom ekipom bio je ju?er poslijepodne. Razgovaralo se o mapama i o Sarajevu. Zapravo, samo su otkrivene pozicije i namjere, ništa se nije moglo dogovoriti. Krajišnik i njegova grupa ne samo da su nervirali medijatore sa svojim idejama o podjeli Sarajeva, ve? su svojom pateti?nom pri?om i lamentacijama nad poviješ?u nervirali i Miloševi?a. U jednom trenutku, dok je jedan od njih govorio, on je ustao i šetao po sali, a nakon toga, zamolio Holbrookea da ovakve „pateti?ne srpske pri?e“ ne dozvoljava. Rastali smo se sa zaklju?cima da Krajišnik predloži njihovu kartu razgrani?enja, a kad je Sarajevo u pitanju, Holbrook je jasno dao do znanja da Kontakt skupina želi nepodijeljeni grad sa statusom distrikta. Rekao je da ?e takav prijedlog oni dati za obje strane i da na njega damo primjedbe. Važno je da je na ovom sastanku, otvoreno i jasno, Miloševi? rekao kako se s Tu?manom “davno dogovorio” da Bosanska Posavina pripadne “RS”. Nitko na to nije reagirao. Kada sam Zubaku na uho šapnuo što on ono govori, odgovorio mi je da je to Miloševi?ev blef. To me nije umirilo. Ostao sam uznemiren.

Sino? smo ponovno imali sastanak oko mapa. Ništa nije zaklju?eno, samo su razmatrane ideje za Sarajevo. Mi idemo na to da Srbi naprave prijedlog podjele grada koji ?emo odbiti i mi i medijatori. Tada ?e ostati jedino ideja distrikta. To nam odgovara. Jedini problem tog rješenja je sigurnost distrikta, njegova obrana. Tu smo primjedbu iznijeli medijatorima.

9. studeni 1995. (no?)

Današnji dan je teko?er bio naporan. Jutro smo imali kratak protokolaran susret s hrvatskom delegacijom na kome je potpisan Sporazum o oživotvorenju Federacije. Tu?man je došao sino?. Sporazum su potpisali, uz ostale, on i Izetbegovi?. Kratke uvodne napomene dali su Holbrooke i Steiner. Tako?er, zamolili su da se o ovom Sporazumu šuti 24 sata, i da se objelodani tek sutra, kada do?e Christopher.

Odmah nakon ovog potpisivanja nastavljen je razgovor s Holbrookeom. Mi smo ina?e trebali imati zajedni?ki sastanak sa Srbima, me?utim, Holbrooke je promijenio taktiku pregovaranja. Isklju?io je zajedni?ke sastanke, jer, kako je rekao, ne želi slušati pateti?ne pri?e o povijesti, kao ju?er. Od sada ?e voditi pregovore odvojenih soba. Zato je imao s nama odvojene sastanke. To je s prekidima trajalo sve do maloprije.

Naša delegacija je danas postigla još jedan važan sporazum. Naime, dogovorili smo kako osigurati nacionalne interese u saveznom (državnom) parlamentu. Nakon kratkih nesuglasica Izetbegovi?a i Zubaka, te intervencije Holbrookea da stav o tom pitanju mora biti jedinstven prema Srbima, dogovoreno je da se nacionalni interesi osiguraju u parlamentu, u jednom njegovom domu. Druga pitanja su lako usuglašena.

Holbrookeovi pregovori sa Srbima nisu dali rezultat. Dobili smo njihovu mapu na kojoj traže više teritorije nego što su imali prije posljednjih vojnih poraza. O ustavnim aranžmanima još ništa nisu rekli, o Sarajevu tako?er.

Mi smo ponovno inzistirali na planu Kontaktne skupine i tražili da Srbi svoj prijedlog nanesu na taj plan da bi se vidjela razlika. Mene je zanimalo što je Zubak dogovorio s Tu?manom, kako ?emo vratiti Posavinu. Zubak mi je rekao da je to sve uredu, da ?e se Posavina tražiti nazad za ra?un novoosvojenih teritorija u Krajini. – Ako je tako, dobro je. Strepim od onoga što je Miloševi? ovdje javno ponovio nekoliko puta – da se s Tu?manom dogovorio da ?e Posavina pripasti “Republici Srpskoj”. Nitko ga još nije demantirao niti javno protestirao na te njegove tvrdnje. Vjerujem da je i Zubak ?vrst u stavu oko Posavine. Ukoliko na tom pitanju ostanem i potpuno sam, inzistirat ?u na Posavini. Taj teritorij i te ljude nitko od nas ne smije prodavati.

11. studeni 1995.

Posljednja dva dana obilježio je dolazak Christophera i ceremonija potpisivanja sporazuma o oživotvorenju Federacije. Amerikanci su ju?er, u 13,30 sati, u skladu sa svojim smislom za ceremoniju, priredili sve?ano potpisivanje tog sporazuma uz sudjelovanje Christophera, Holbrookea, Steinera i njihovih suradnika.

Ceremoniju je otvorio Christopher a zatavorio Holbrooke, osim potpisnika govorio je i njema?ki ambasador Wolfgang Ischinger. (Time je dato do znanja da su pokrovitelji Federacije SAD i Njema?ka). Zubak je govorio bez pripremljenog teksta, ali sa dobrom koncentracijom i jasnom misli: u BiH je temeljno pitanje nacionalna jednakopravnost tri naroda. Posebno težak položaj imaju Hrvati jer su najmalobrojniji, te, radi toga, treba otkloniti sve poteško?e koje ih tjeraju da se stalno bore za prava koja su drugima pretpostavka. Izetbegovi? je govoro kratko, ali je jasno dao do znanja da sve izgovorene rije?i ništa ne vrijede ukoliko se, u skladu s njima, ne djeluje. On je ostavio drugima da procjenjuju veli?inu ovog trenutka i sve?anosti, jer ?e oni sigurno to ?initi na osnovu u?injenog. Njegova uzdržanost je bila vidljiva, ali nije umanjivala zna?aj sporazuma i sve?anost njegovog potpisivanja.

Tu?manov govor je bio napisan, kao i Izetbegovi?ev, ali ni po ?emu prepoznatljiv. On je bio op?i i frazerski.

Dok su sjedili za sve?anim stolom i dok su govorili, meni je kroz glavu prolazila cijela povijest hrvatsko-muslimanskog sukoba, te udio svakog od njih u tome. A stol je bio impozantan: slijeva na desno – Oru?evi?, Brajkovi? i Košnik iz Mostara, zatim Tu?man, Christopher, Izetbegovi?, Zubak, Silajdži? i Prli?.

Pravo, sjetio sam se toga kako ve?ina njih nisu imali nikakvog pozitivnog udjela u stvaranju federalnog koncepta BiH i samog Vašingtonskog sporazuma. Sjetio sam se onih dana kada smo u State Departmentu, fakti?ki, Silajdži? i ja izdiktirali, posredstvom Radmana, Vašingtonski dokument. Jedini ?ovjek koji je podržavao tada federalno ure?enje BiH bio je Grani?, svi drugi koji su tada bili u delegaciji R Hrvatske bili su protiv, na ?elu sa Šuškom, koji ih je držao na telefonskoj vezi iz Zagreba. (Sada je Grani? sjedio u publici pored Šuška).

Za stolom su sjedili ljudi koji su zaokupili svjetsku pažnju, kojima su Amerikanci i Nijemci, u skladu s diplomatskim manirima, dijelili komplimente i isticali zasluge. Ja sam stalno pokušavao u glavi spojiti ove osobe sa ceremonijalnim trenutkom, dozvati u svijest osnovne ?injenice o ovim ljudima. Sjetio sam se njihovog životnog puta, posebno njihovih uloga u ovom ratu. Te su mi misli

prolazile kroz glavu, pomiješane sa zebnjom da naše sudbine zavise od njih, da mir u našem regionu zavisi od njih, da je cijeli svijet zaokupljen njima i u njih polaže nadu.

12. studeni 1995.

Današnji dan, nedjelja, potrošen je u sumiranju rezultata dosadašnjih razgovora. Danas smo već imali sva predložena dokumenta budućeg sporazuma, vjerojatno pretposljednju verziju, i trebali smo dati konačne primjedbe. Tek kada smo otpočetli razgovor o materijalima koji su bili pred nama, vidjelo se koliko još neriješenih problema ima. Prvo, iznenadio je Šarićbegović sa svojim komentarom cijelog projekta. Govorio je o tome kako zemlje EU, sa svoje strane, ništa ne obećavaju u implementaciji budućeg sporazuma, posebno kad je u pitanju provedba i organizacija budućih izbora, zatim, kako SAD također ne mogu garantirati dovođenje svojih snaga u BiH, skidanje embarga i tome slično. Da stvar bude gora, postavio je pitanje – šta mi dobivamo ako potpišemo sporazum po kome legaliziramo i legitimiramo “Republiku Srpsku”, njenu vojsku, policiju i ostalu strukturu. Govorio je o svemu kao da je odnekud banuo. A upravo je on stvarao pretpostavke za ove pregovore u Genevi i New Yorku. Lazović mu je to čak rekao.

Imao sam dojam da je Šarićbegović sve htio vratiti na početak, da se nećega prepao. Inače, čini mi se da kod nekih ljudi, među nama, postoji veliki strah od potpisivanja mirovnog sporazuma, od stavljanja tačke na rat. Bojim se da je kod Muslimana u ovom ratu i njihovom velikom žrtvom, izvršena takva identifikacija sa BiH da će se teško pomiriti s činjenicom da ovu državu moraju dijeliti s drugima. Strah da će im biti oteto tlo ispod nogu je veći od spremnosti da se stvara povjerenje prema drugima. – Ipak, nisu svi zavjerenici ni protiv njih, ni protiv BiH. Bojim se da je za njih neprijatelj svatko tko na BiH ne gleda istim očima kao i oni.

Pored svega, danas smo definitivno otklonili neke nesporazume i naša delegacija može nastupiti jedinstveno i prema medijatorima i prema Srbima. Zubak je dao neke ključne primjedbe na distribuciju funkcija između Skupštine, Vlade i Predsjedništva BiH. Dogovoreno je da Skupština bude dvodomna i da jedan dom ima u rukama mehanizme zaštite nacionalnih interesa, da se funkcije Predsjedništva smanje a veću vlast ostavi Skupštini i Vladi. Dugo se raspravljalo o državljanstvu, u čijoj nadležnosti treba biti i kako spriječiti zloupotrebu državljanstva u budućim izborima. I o ovom problemu postignut je kompromis i otklonjena mogućnost da se manipulira sa državljanstvom onih koji su ga stekli u ratu, na razne načine.

Ovaj sastanak je pokazao da se oko svega može postići dogovor, samo se treba sastajati i otvoreno razgovarati.

Danas smo imali važan sastanak sa Schwarz Schillingom. Na sastanku smo bili Izetbegović, Lazović i ja. Schilling je dao svoju procjenu cijele situacije i program kojim bi se stvari mogle odvijati. Inzistirao je da shvatimo da se prevelikom željom za stvaranjem suverenih institucija i prenošenjem vlasti na njih ne onesposobi Federacija. Smatrao je da će se dugo vremena faktičko stanje razlikovati od normativnog, te da će Srbi blokirati zajedničke institucije. Ukoliko se Federaciji već sada ne ostavi veliki prostor, ona bi se mogla potpuno paralizirati. Njegov je stav bio da Federacija mora imati mogućnost funkcioniranja u punom kapacitetu i da vremenom preuzme na sebe sve funkcije projektirane države i reintegrira “RS”. – To su, gotovo doslovce, stavovi koje je Izetbegović javno iznosio nekoliko puta a koje sam i ja ovdje zastupao.

Schilling je poseban problem vidio u stavu Silajdžića, koji se zalaže za jake centralne funkcije Vlade i pokušao je uvjeriti Izetbegovića da Muslimani moraju podijeliti vlast sa Hrvatima u

Federaciji, da ne mogu zadržati vešinu funkcija. Što se tiše centralne Vlade, iznio je stav da te funkcije treba popuniti sa lojalnim Srbima sve dok EU ne potvrdi da "RS" poštuje njene standarde u području ljudskih i nacionalnih prava, te ne stvori kompatibilan ekonomski sistem. – Schilling u tom pogledu nije bio optimist. On je težište imao na Federaciji, a od saveznih funkcija preporučivao je samo vanjske poslove, kao glavnu instituciju međunarodnog kontinuiteta države. Šak je izričito bio protiv centralne banke i centralizacije monetarnog sistema, jer je u tome vidio opasnost blokade Federacije i usporavanja obnove BiH.

Izetbegović je predložio da Schilling razgovara sa cijelim našim pregovaračkim timom i iznese svoje ocjene. On je, u međuvremenu, zakazao večeru sa Silajdžićem i, naravno, prihvatio Izetbegovićev poziv za sutra.

Večeras je bila još jedna večera, sa mnogo političkih značenja i naznaka: domaćin je bio Tuđman, a gosti su mu bili članovi naše delegacije – Izetbegović, Šarićbegović, Zubak i Prlić. Ova je večera bila zakazana prije Schillingove.

14. studeni 1995.

Amerikanci nastoje da ubrzaju pregovore. Pojačali su pritisak dokumentima koje šalju u valovima i traže odgovore na neriješena i sporna pitanja u vrlo kratkim vremenskim rokovima (naši eksperti rade dan i noć), zatim, ubrzali su i povećali broj sastanaka. Sastanke kombiniraju sa Kontaktnom skupinom tako da smo gotovo neprestano u zasjedanju. Svoje nestrpljenje Amerikanci pokazuju i po tome što su gotovo potpuno prešli na odvojene razgovore (posebno s Izetbegovićem, Silajdžićem, Zubkom, Šarićbegovićom). Kao da otkuju veše ustupke u pojedinačnim razgovorima nego kad je cijeli pregovarački tim na okupu.

Jučer i noćas se već vodi otvorena bitka oko teritorija. Ustavni aranžmani su se, uz kompromise, nekako približili posljednjoj verziji koja bi mogla proći kod svih. Teritorije, međutim, ostaju veliki problem. Šak bi i Sarajevo moglo biti riješeno, jer Amerikanci, uz podršku Kontaktne skupine, uporno guraju distrikt, i već je taj dokument u završnoj fazi. Mi nemamo informacija koliko je Milošević spreman to prihvatiti, bolje reći paljanski Srbi. (Postoje indikacije da je Milošević to prelomio).

Oko teritorija stvar se komplicira. Prvo, postoji nekoliko spornih stvari. Srbi ne daju svu teritoriju po planu Kontaktne skupine za Goražde, što uključuje i vezu sa Višegradom, zatim neke da razgovaraju o predaji Doboja i Brčkog. Uz sve to, traže proširenje koridora kod Brčkog i cijelu Posavinu.

Najveći problem je u tome što se i Tuđman priklonio toj opciji i pokušava ubijediti Izetbegovića i Zubka da to prihvate.

Zubak je pod velikim pritiskom i jutros me obavijestio da je i noćas imao susret sa Tuđmanom na tu temu. On me molio da ja ostanem vrst u stavu oko Posavine i da razgovaram sa Izetbegovićem da ne popusti. (Postoji mogućnost da Izetbegović prihvati Tuđmanovu i Miloševićevu ideju, a da, zauzvrat, dobije nazad Srebrenicu i Žepu).

Bio sam kod Izetbegovića pred njegov jutrošnji sastanak sa Tuđmanom i upozorio ga da ne popušta oko Posavine. Rekao sam da će hrvatski dio naše delegacije napraviti skandal ukoliko se preda Posavina.

Kada sam ju?er razgovarao sa Izetbegovi?em, na tu temu, nastojao sam ga uvjeriti da je Posavina od najvišeg strateškog interesa za opstanak cjelovite BiH i njenu reintegraciju. Postavio sam pitanje zašto Srbi inzistiraju na Posavini, a ne na svojim prostorima u Krajini (zašto daju Glamo?, Drvar, Grahovo itd.)? Zato što s Posavinom dobivaju homogenu teritoriju, kompaktnu i gotovo upotpunosti oslonjenu sa širokim koridorom, na Srbiju. To je uvjet da se podhranjuje kod bosanskih Srba ideja velike Srbije. Velika Srbija se ne može praviti ni u Banjoj Luci, a pogotovo ne u Grahovu, bez širokog prostora Posavine. Posavina je, s toga, strateško pitanje budu?nosti BiH. Zato moramo i?i na sužavanje koridora, a ne na njegovo proširenje. Bez oslonjenosti na Savu, Federacija, a time i BiH kao država, bit ?e blokirana i ucjenjivana. – Imao sam dojam da je Izetbegovi? akceptirao moje argumente. U razgovoru s Tu?manom koji je obavljen jutros (Izetbegovi?, Zubak, Silajdži? i Ša?irbegovi?), potvrdilo se da on ima dogovor sa Miloševi?em o predaji Posavine Srbima. Ponovno je inzistirao na tome.

Saznao sam detalje sa sino?ne ve?ere Tu?mana sa Zubkom, Prli?em i Tadi?em. Vršio je snažan pritisak da se svi odrekemo Posavine, galamio i lupao šakom o sto. Zubak je ostao ?vrst u stavu da ne?e popustiti i rekao mu da ne?e potpisati sporazum te vrste. Tu?man mu je rekao da ?e sporazum biti potpisan sa njim ili bez njega.

Bojim se da ?e Zubak ostati samo na toj ideji, da ?e se njegov otpor takvoj trgovini sa Posavinom svesti na uskra?ivanje potpisa na sporazum, a to ne bi ništa promijenilo. Svakako su inzistirali, pa i u našoj delegaciji, da Zubak ništa ne potpisuje ve? samo Miloševi?, Tu?man i Izetbegovi?. (Sre?a da sam se na vrijeme tome suprotstavio.) Zubak bi se morao aktivno suprotstaviti, a ne pasivno. – Moram nešto u?initi na tome.

Sastanak sa Christopherom je završen tako?er porazno. Pred sami sastanak otišao sam kod Izetbegovi?a i zamolio da Christophera upozori da smo ovdje došli uz obe?anje da ?e plan Kontaktne skupine biti osnova teritorijalnog razgrani?enja, da je to Miloševi? prihvatio i da su mu, radi toga, ublažene sankcije. Sada se na nas vrši pritisak i od ameri?ke strane da odustanemo od tog plana na svoju štetu. Izetbegovi? mi je na to pokazao pismo koje je ve? pripremio za Christophera i za ?lanove Kontaktne skupine, a u kome su bili svi ti elementi.

Me?utim, u razgovoru sa Christopherom to nije pomoglo. On je rekao da Posavina više nije predmet pregovora i da je to gotovo. (Izetbegovi? je dojm da to ima veze sa sporazumom koji je potpisan o isto?noj Slavoniji, a koji su Amerikanci, tako?er, posredovali). Kažu da je Zubak bio blijed kao krpa. (Osim njega, tom su razgovoru prisustvovali Silajdži? i Ša?irbegovi?). Ša?irbegovi? mi je za ru?kom potvrdio da je s Posavinom gotovo, da su Amerikanci prihvatili sporazum o tome Tu?mana i Miloševi?a i, ukoliko se uop?e potpiše sporazum, u njemu Posavina sigurno ne?e biti u Federaciji.

Poslijepodne smo razgovarali s predstavnicima Kontaktne skupine koju je predvodio K.Bildt. Htjeli su razgovarati o ustavnim aradžmanima i mjerama za provedbu sporazuma. Mi smo, me?utim, nametnuli problem mapa. Izetbegovi? im je predao pismo koje je jutros dao Christopheru. Ja sam tražio da oni svoje vlade upoznaju sa tim da se na nas vrši pritisak da odustanemo od karte Kontaktne skupine. Predstavnik Francuske nas je upozorio da su Amerikanci njima cijelu stvar predstavili kao završenu, da su oni preuzeli taj dio posla na sebe i da smo se mi s tim, navodno, složili. O?ito da su Amerikanci odlu?ili Kontaktnu skupinu držati što dalje od mapa. Mi smo ih upozorili da na tom pitanju mogu propasti pregovori i da mi ne možemo potpisati sporazum koji bitno odstupa od plana Kontaktne skupine. Rekli smo im da Zubak ne?e staviti svoj potpis na takav sporazum. Razgovora više nije bilo o predvi?enim temama, oni su pokupili svoje papire i, uz

obećanje da će svoje vlade izvijestiti o ovome, otišli.

Noćas je ponovo Christopher dolazio kod Izetbegovića. Što je htio, još ne znam. Ova noć će za mene biti teška, najteža do sada. U ovakvim trenucima uvijek mislim da moju Mariju. Da je pored mene, čini mi se da bi mi bilo lakše.

15. studeni 1995.

Christopher je do iza pola noći, nekoliko puta, obilazio Izetbegovića. Kada sam jutros otišao da provjerim da li je bilo nekog napretka, zatekao sam tamo Silajdžića i Šarićbegovića. Izetbegović mi je rekao da je sve zapelo na Posavini i da se moramo odlučiti. Moramo donijeti odluku: da li prepuštamo Posavinu Srbima, ili se vraćamo u Bosnu i nastavljamo rat. Bez pomoći IFOR snaga, bez pomoći Amerike i, naravno, Tužmana. To je dilema pred koju smo stavljeni. Amerikanci nas podržavaju u drugim stvarima, ali ne na pitanju Posavine. Tu su uz dogovor Tužmana i Miloševića o zamjeni teritorija. Nakon ovog razgovora, otišao sam kod Zubaka i Prlića i rekao im pred kakvom se odlukom nalazimo. Izetbegović je, doduše, rekao da delegacija BiH treba biti jedinstvena oko ovog pitanja i da će oni (mislio je na sebe, Silajdžića i Šarićbegovića) ostati uz našu odluku, uključujući i Lazoviću. Dakle, odgovornost se stavlja na nas trojicu. Zubak mi je pokazao pismo koje je uputio Holbrookeu, koje je po sadržaju slično Izetbegovićevom pismu Christopheru, s tim što je izričito u tome da neće potpisati niti jedan dokument ukoliko ostane takvo rješenje za Posavinu. Također, pokazao mi je i pismo koje je dobio iz Mostara, gdje mu je data puna podrška oko ovog problema.

Poslijepodne smo ponovo imali sastanak s Bildtom i članovima Kontaktne skupine. Izetbegović im je izložio da nema napretka u odnosu na jućerašnje stanje. Prvi put, od kada smo ovdje, on je govorio i o neuspjesima ovih pregovora. Rekao im je da ne bi trebalo sve što je dogovoreno baciti niz vodu i proglasiti ovaj mirovni napor potpuno neuspjelim. Ovdje su, ipak, oko nekih ranije neriješenih pitanja postignuti kompromisi i pozitivni rezultati koje bi trebalo sačuvati. U tom slučaju, ovaj proces bi trebalo, uz stalni prekid sukoba, nastaviti nakon izvjesnog vremena. Susret sa Holbrookeom je odgaćan nekoliko puta, jer je on bio u stalnom razgovoru sa Miloševićem. To je trajalo oko pet sati. Još ne znamo da li je nešto s njim dogovorio i da li je prihvatio naš stav oko mape.

Danas je trebalo potpisati, uz ceremoniju, i Sporazum o suradnji Republike Hrvatske i Republike BiH i Federacije. Ceremonije nije bilo, Sporazum je samo parafiran. Holbrooke je protiv toga da se ovdje taj sporazum potpisuje, jer može negativno uticati na tok pregovora i iritirati Srbe (?). Nijemci su imali svoj razlog: nisu htjeli doći na potpisivanje, niti učestvovati u tome, radi toga što je Tužman "unaprijedio" Tihomira Blaškića, zapovjednika HVO-a, nakon što je u Hagu protiv njega podignuta optužnica za ratne zloćine.

Poslijepodne i predvećer došlo je do zatišja kao da su sve aktivnosti umirene. Nestalo je gužve u našem hodniku koji je inače pun tjelohranitelja naših posjetilaca. U naše radne prostore ušao je neki mir, ljudi su sjedili i pili kavu bez uobičajene žurbe i gužve. Primijetio sam jedino eksperte za mape kako rade, sa hrpom karata ispred sebe, kako na stolu, tako svuda po podu i na zidu. (Radili su detalje za Sarajevo, Goražde, Foću, Doboju, Bosanski Novi i još neke lokalitete). Rekli su mi da su vidjeli mapu koju su donosili Amerikanci, i da u njoj nema Posavine u Federaciji. Koridor se ostavlja na sadašnjim linijama razgraničenja, sa uskim pojasom Orašja sa sjevera. Taj prostor je potpuno usamljen i oslonjen na Hrvatsku. Iza Brčkog rijeka Sava pravi veliki meandr i teritorija Hrvatske se na tom mjestu uvlaći u Bosnu. Taj prostor je velik upravo onoliko koliko je područje

Orašja uvučeno u Hrvatsku, također uz rijeku. (šudna podudarnost u položaju i veličini područja. Kada se povuče prava u pravcu linije razgraničenja na Orašju kroz taj dio Hrvatske, od južnog dijela fronta do te zamišljene prave kroz Hrvatsku, širina je tačno 20 km. (Toliku širinu koridora traže Srbi).

Tuđman se većeras sa većinom svoga tima vratio u Hrvatsku. Još nemamo informacije što je Holbrooke dogovorio sa Miloševićem.

Šuo sam, ali nisam provjerio, da je Zubak napisao ostavku na svoj položaj u Federaciji. – To bi u ovoj situaciji bio loš razvoj događaja.

U toku dana poslao sam I.Lovrenoviću u Zagreb, zaštićenom vezom, informaciju o pritisku koji se na nas vrši. Zamolio sam ga da se to objavi na sve strane, da se nitko pri tome ne štedi, posebno da se objavi dogovor Tuđmana i Miloševića oko Posavine. Tražio sam da održe i sjednicu HNV-ea i da oštro reagiraju na sve.

17. studeni 1995.

Pritisci se nastavljaju. Jučer je ovdje dolazio Lake, uvijek odgovoran za nacionalnu sigurnost SAD, danas su bili William Pery i Christopher, koji se vratio iz posjete Japanu. Oni i dalje vode odvojene razgovore ne samo sa svakom delegacijom pojedinačno, već i unutar naše delegacije. Uglavnom su se koncentrirali na Izetbegovića i Silajdžića, ali i s njima razgovaraju odvojeno. Kad s njima razgovaram, tvrde mi da nema napretka, da ni Milošević, ni Amerikanci ne popuštaju. Međutim, i dalje se uporno radi i na Ustavu, i na mapama. Problemi se sužavaju, eksperti tvrde da nije ostalo mnogo spornih pitanja. Problem mape se sveo na problem povezivanja sa Goraždom. Posavina se više ne spominje. Milošević je pristao da Sarajevo ostane jedinstven i otvoren grad u sklopu Federacije, ali zato je dobio Doboju, Mrkonjić, Posavinu (Žepu i Srebrenicu niko više ne spominje). Kontakt grupa radi na problemima budućih izbora i traži načine implementacije onoga što se dogovori. Tuđman u Zagrebu objavljuje još jednu “pobjedu hrvatske politike i njenog državnog vrha”.

Zubak mi je pokazao tekst svoje izjave u kojoj kaže da ne želi provoditi hrvatsku državnu politiku jer je ona protiv interesa Hrvata u BiH. – šudno, za to je dobio podršku iz Mostara. Izetbegović je zabrinut za moguću razvoj događaja ako Zubak istraje i dadne ostavku.

Većeras smo, poslije sastanka sa Kontaktnom skupinom, ostali razgovarati. Izetbegović nas je pitao šta mislimo o razvoju pregovora i šta ćemo odlučiti ako nam ponude da potpišemo sporazum po principu uzmi ili ostavi. Zubak, Prlić i ja se nismo izjašnjavali, osatli su raspoloženi za potpisivanje. Izetbegović je rekao, prvi put, da ipak treba ići na referendum i ponuditi narodu da odluči. – Možda je to jedina šansa da se dobije na vremenu. U Zagrebu je sve već na nogama. Inzistirao sam, u kontaktu sa članovima HNV-ea i oporbom, da vrše pritisak na Tuđmana, da dignu na noge Posavljake. Poslije ovog razgovora naše delegacije ostao sam nasamo sa Izetbegovićem. Upozorio sam ga da naš stav radi Posavine ostaje isti i da ne traži od nas da se izjašnjavamo. On može učiniti što hoće, ali od nas ne može tražiti da na ovo pristanemo. – On je zaista pod velikim pritiskom. Imam dojam da je Silajdžić popustio i da je spreman prihvatiti ovakav aranžman. On se mnogo uzda u buduće izbore koji bi trebali dovesti na političku scenu nove ljude koji će u budućnosti stvari postaviti drugačije. Izetbegović se još koleba, on procjenjuje slabosti i prednosti cijelog aranžmana. Mislim da se još nije odlučio što uraditi. Dao sam mu mišljenje HNV-ea, koje sam dobio iz Zagreba.

Većeras me zvao profesor Banac. Molio je da istrajemo, da ne popuštamo i da ništa ne potpisujemo.

18. studeni 1995.

Sve je užurbano. Amerikanci bi htjeli do ponoći riješiti sva sporna pitanja i faktički doći do sporazuma. Čak je najavljeno da će sutra ovdje doći Clinton. To je dodatni pritisak. Christopher je još ovdje. Hoda od zgrade u kojoj je Milošević, do naše, cijeli dan. I pored toga, sporna pitanja nisu riješena. Na mapi je ostao problem Goražda i veze sa njim. Izetbegović je bio jasan: na Goraždu nema kompromisa, Federacija mora biti na Drini i Goražde mora imati sigurnu vezu sa ostalim dijelom Federacije. Tu odlučnost je ponovio i članovima Kontaktne skupine. Zubak im je, sa svoje strane, iznio svu apsurdnost ove mape: ako se uzmu podaci iz 1991. godine, u predloženim granicama srpskog entiteta Srbi neće biti u apsolutnoj većini, a u Federaciji će ih biti koliko i Hrvata, iako u njoj neće biti konstitutivni. Međutim, to nije izazvalo neko uzbuđenje kod njih, Bildt je govorio o tome kako nam je mir najvažniji.

To nisu jedini problemi. Ni ustavna pitanja nisu riješena na zadovoljavajući način. Izgleda da se ispunjava ono što mi je Izetbegović rekao neki dan: da ne napuštam pregovore radi Posavine, jer neće sporazum pasti samo radi nje. Sada vidim, dva sata prije nego što se očekuje okončanje pregovora, da su mnoga pitanja ostala neriješena i da do sporazuma ne može lako doći.

Iz Zagreba dobivam informacije da se atmosfera zagrijava. Razlog su Posavina i Prevlaka. Tužman je pokušao pravdati svoje odluke, ali očitno bez uspjeha.

Sa Zubakom sam većeras razgovarao o svemu. Potpuno se slažemo u procjeni da su Tužmanove odluke pogrešne. Posavina je bila jedino područje koje je moglo spriječiti proširivanje Srbije u Bosni. Dalje, Srbi potpuno kontroliraju Drinu i Savu, te jedan dio Une (gdje je pruga). Hrvatska i dalje ima dugu granicu sa Srbima. Također, sa gubitkom Posavine iz Federacije, Hrvati postaju potpuno oslabljeni kao narod u BiH. Federacija će se za Hrvate svesti na zapadnu Hercegovinu, a oni upravo ne žele Federaciju. Obojica smo se udili kako to Tužman ne vidi. Koji je njegov interes da razmijeni Posavinu za pasivne srpske krajeve zapadne Bosne?

Epilog

– Posljednja četiri dana su tekla kao na filmskoj traci. Nakon onog zatišja od prije dva dana, došlo je do erupcije. Sastanci su trajali neprestano, i to na dva kolosjeka, s Amerikancima i sa Kontaktnom skupinom. Naš ekspertni tim je bio zatrpan zadacima na izradi aneksa okvirnog sporazuma, (ima ih 11), te izradom mape koja se mijenjala svaki sat. Naša delegacija je morala pratiti sve te promjene i o svim spornim pitanjima donositi odluke. Na spavanje se išlo oko četiri sata ujutro.

Ustavna pitanja su lakše usuglašavana nego teritorijalna. Od onog trenutka, kada smo unutar naše delegacije formirali jedinstven stav o nadležnostima centralne Vlade, sve je išlo lakše. Imali smo razumijevanje kod medijatora i oni su vršili pritisak na Miloševića. Ovo usuglašavanje unutar naše delegacije išlo je teško, često izazivalo napete i eksplozivne situacije. Imao sam dojam da se u svakom trenutku sve može raspasti. Problem je bio oko centralne banke i centralizacije monetarnog sistema, te državljanstva, carine i financiranja centralne vlasti. Postojale su dvije koncepcije: jedna, da sve treba centralizirati i sa centralne vlasti spuštati na entitete, i sa njih prenijeti dio nadležnosti na centralnu vlast. Naravno, dugo se diskutiralo oko centralne banke, jer je postojala bojazan da se centralna Vlada ne blokira, a onda onemogućiti funkcioniranje Federacije. Nakon dugih, ponekad i

žu?nih isprava, složili smo se da centralna Vlada zadrži u svojoj nadležnosti spoljnu politiku, spoljnu trgovinu, carine, monetarnu politiku, skupljanje prihoda za centralne organe, državljanstvo, me?unarodno i me?uentitetsko provo?enje krivi?nog prava, komunikaciju i veze, transport i kontrolu zra?nog prometa. Tako?er, dugo smo usuglašavali stavove oko strukture Parlamenta, sastava Predsjedništva i na?ina izbora. Problem je bio gdje ugraditi mehanizme zaštite nacionalnih interesa i kako sprije?iti da ti mehanizmi ne blokiraju institucije. I tu su postojale dvije koncepcije. Jedna, koja je išla ka stvaranju parlamentarnog sistema, druga ka predsjedni?kom sistemu. To zna?i da su jedni inzistirali da se vlast koncentrira u Parlamentu i Vladi i da se ti mehanizmi ugrade u Skupštinu, drugi su htjeli da to bude u Predsjedništvu. Prevladala je prva koncepcija te dogovoren dvodomni Parlament u koji su ugra?eni i mehanizmi zaštite nacionalnih interesa.

Što se ti?e Predsjedništva, duge rasprave su vo?ene oko sastava – da li tri, ili više ?lanova. Demokratskija forma bi bila više?lano Predsjedništvo, ali je pobijedila koncepcija suženog Predsjedništva – tri ?lana, Musliman, Hrvat, Srbin.

Veliki problem su nam bili izbori. Unutar naše delegacije lako smo došli do stava o tome. Problem je bio sa srpskom stranom. Oni nisu pristajali na direktne izbore ni za Predsjedništvo, ni za Skupštinu. Htjeli su da se i zastupnici i ?lanovi Predsjedništva delegiraju iz entiteta. Bili smo ?vrsti u svom stavu, nismo popustili na pritiske i uz pomo? medijatora dobili smo direktne izbore. Nažalost, nismo uspjeli sa idejom izbora na cijelom prostoru BiH, ve? dva entiteta predstavljaju dvije izborne jedinice. To umanjuje demokrati?nost izbora.

Predsjedništva delegiraju iz entiteta. Bili smo ?vrsti u svom stavu, nismo popustili na pritiske i uz pomo? medijatora dobili smo direktne izbore. Nažalost, nismo uspjeli sa idejom izbora na cijelom prostoru BiH, ve? dva entiteta predstavljaju dvije izborne jedinice. To umanjuje demokrati?nost izbora.

Veliki problem smo imali oko glasanja prognanika. Naša delegacija je inzistirala da prognanici glasuju u izornoj jedinici iz koje su prognani bez obzira gdje su sada nastanjeni. To bi, na neki na?in, zna?ilo da se ne mirimo sa etni?kim ?iš?enjem i da prognani biraju i mogu biti birani u vlast onog podru?ja s koga su prognani. To im tako?er pruža nadu da se mogu vratiti ku?i. Srpska strana nikako nije prihvatila ovaj princip i inzistirali su da prognanici glasuju u izornoj jedinici u kojoj su privremeno nastanjeni. Do zadnjeg dana ovo pitanje nije riješeno. Medijatori su navla?ili na kompromis da se prognanici sami izjasne gdje žele glasovati. Na tom kompromisu je i na?eno rješenje.

Glavni problem u ovim posljednjim danima i satima, predstavljala je mapa. Trebalo je riješiti nekoliko veoma spornih to?aka: Sarajevo, Goražde, koridor i Br?ko, zatim Posavinu.

Što se ti?e Sarajeva, interesantno je da je Miloševi?, nakon dogovorenog i gotovog projekta distrikta, odustao od svega i grad prepustio Federaciji. Dugo smo o tome raspravljali i pokušavali na?i krajnju namjeru tog ?ina. Na kraju, jedini pravi razlog toga mogla bi biti ideja kona?ne podjele. Ukoliko Srbi ne žele participirati u gradskoj vlasti paritetno sa ostalima, i ne žele da grad bude zasebna cjelina, to jest tre?i entitet u državi, pod kontrolom zajedni?ke, centralne vlasti, onda se to može tuma?iti samo njihovom riješenoš?u na kona?nu podjelu. Oni su uzeli za sebe Lukavicu i Pale, procijenili su da to mogu odvojiti i time se zadovoljili. Nema drugog racionalnog opravdanja. – Doduše, oni su bili izloženi velikom pritisku medijatora da grad ne može biti podijeljen, da mora biti jedinstven i otvoren. U Daytonu se pri?alo, i to u onom satu potpisivanja sporazuma, da su paljanski Srbi vidjeli rješenje za Sarajevo sat pred potpis, te da se u tom trenutku

Koljevi? onesvijestio. Potpisivanje je, ina?e, kasnilo puni sat.

Gora?de je bilo mnogo te?e rije?iti nego Sarajevo. Prvo, Milo?evi? nije dao cijelu teritoriju koja je pripadala Gora?du po planu Kontaktne skupine. Slo?io se sa sadašnjom linijom vojnog razgrani?enja i sa koridorom do grada. Mi smo tra?ili sve po planu Kontaktne skupine, sa varijantom da umjesto Vi?egrada dobijemo Fo?u i put preko Kalinovika. (Postojalo je i jedno "sjeverno rje?enje" preko Rogatice, koje su predlagali Amerikanci, ali je to Milo?evi? odbio). Dugo se razgovaralo oko rje?enja Gora?da. Te?inu ovih pregovora, kao i oko Sarajeva, podnio je Silajd?i?. On se ubje?ivao satima sa Milo?evi?em. Ima tu zanimljivih pri?a, ?ak i anegdota. Mi smo imali minimalnu varijantu za Gora?de koja je uklju?ivala rijeku Drinu od Gora?da do Ustikoline. Silajd?i? je inzistirao na Ustikolini, a cilj je bio tok Drine u du?ini od 20 km. Na kraju ga je Milo?evi? pitao:

- Harise, bre, ?ta si zapeo toliko za tu Ustikolinu, pa to je selendra u kojoj ni?ta nema.
- Ima najstarija d?amija u BiH, odgovorio je Silajd?i?.
- Ma nema, bre, d?amije, jer su je oni na?i razbojnici sru?ili.
- Ima tlo na kojem je d?amija bila. To je za nas, Muslimane, sveto tlo na kome ?emo ponovno podi?i d?amiju.
- Harise, bre, mislio sam da si ti civiliziran ?ovek. Govori? mi o svetom tlu. Isti si Karad?i?, i on mi stalno govori o svetom srpskom tlu, odgovorio je Milio?evi?.

Ipak, za Gora?de smo izborili teritorijalnu, a ne koridorsku vezu. Amerikanci su se obavezali napraviti put do Gora?da kroz tu teritoriju.

Najve?i problem u pregovorima predstavljala je Posavina, koridor i Br?ko. Posavinu nam je iz ruku izbio dogovor Tu?mana i Milo?evi?a, iako smo je imali u Federaciji po planu Kontaktne skupine. Amerikanci su nas stalno pritiskali tom Tu?manovom i Milo?evi?evom pogodbom. Da ne bismo bili krivci za prekid konferencije i nastavak rata, odredili smo drugu taktiku: tra?ili smo promjenu kvantitativnog odnosa 51:49, za ra?un izgubljenog kvaliteta u Posavini, te Br?ko i postoje?e vojne linije na koridoru. Napravili smo novu kartu na kojoj je bila sva novoosvojena teritorija, od Sanskog Mosta, preko Klju?a, Mrkonji?a do Jajca, odnosno Bo?ca. Tako?er, unutar granice Federacije bio je cijeli Ozren i ?eljezni?ki ?vor u Doboju. Kvantitativni odnos bio je negdje 55:45 procenata u korist Federacije. Ra?unali smo da Milo?evi? sigurno to ne mo?e prihvatiti. Mi smo vr?ili pritisak na medijatore da prihvate na?e rje?enje i predlo?enu kompenzaciju za izgubljene „federalne teritorije“.

Na?a procjena je bila dobra. Milo?evi? je to odbio, medijatori su bili na na?oj strani i konferencija je prvi put ozbiljno dovedena u pitanje. Do?lo je do velikog kome?anja, ubrzanih i iscrpljuju?ih sastanaka. Christopher i Holbrooke, te njihovi vojni eksperti koji su radili na mapi stalno su jurili od nas ka Milo?evi?u i obratno. Sa na?e strane je napravljen samo mali ustupak. Po?to smo dali do znanja da nigdje ni pedlja ne?emo dati teritorije koja je pod na?om vojnom kontrolom, jedino pomjeranje je mogu?e na Ozrenu, na onom dijelu koji vojno ne dr?imo. Kako je to veoma mali dio, oko 0,4 posto, to ne?e bitno promijeniti stanje. Milo?evi? je inzistirao na omjeru 51% prema 49% i tako su pregovori do?li u ?orsokak. Tada se ponovno pojavljuje Tu?man, nudi teritorije zapadne Bosne koje dr?e hrvatske snage, podru?je ?ipova i Mrkonji?a, te tako pribli?ava procenat. Poslije toga, odluka o konferenciji i njenoj sudbini se ponovno vra?a nama, jer se na nas vr?i pritisak da prona?emo jo? jedan procenat teritorije i do?emo do 51:49%.

To su i najte?i trenuci za nas u cijelim pregovorima. Sav ameri?ki i europski pritisak se sru?io na

nas. U tu kampanju se uklju?uje i predsjednik Klinton. Ispada da naša delegacija drži klju?eve uspjeha cijele konferencije i sva odgovornost za njen rezultat pada na nas. Vjerujem da je to najteža no? bila za ministra Ša?irbegovi?a, jer su preko njega vršili pritisak na nas. Ponovno smo morali popuštati. Tako smo izgubili iz Federacije željezni?ki ?vor u Doboju i dio Ozrena, te neke dijelove Bjelašnice i Treskavice.

Kako smo bili nezadovoljni, ponovno smo odredili kriti?ku to?ku na kojoj odgovornost za neuspjeh prebacujemo na Miloševi?a – to je koridor kroz Posavinu i Br?ko.

Miloševi? je tražio proširenje koridora na 20 km, što zna?i da bi se Armija BiH i HVO morali povu?i južno od sadašnjih crta obrane oko 15 km. Tako?er, tražio je da cijelo Br?ko u?e u “RS”. Naš stav je bio da ostanu sadašnje crte obrane i da preko Br?kog Federacija ima izlaz na Savu, konkretno preko postoje?e rije?ne luke.

Na ovom pitanju, pregovori su potpuno paralizirani. Amerikanci su vršili pritisak, jer su bili planirali najkasnije u nedjelju sve završiti. Me?utim, osvanuo je ponedjeljak, 20. studenog, pregovori tapkaju na mjestu. Christopher svoj boravak u Daytonu produžuje za još jedan dan. Napretka u pregovorima nema. Situacija je bila veoma napeta. Na koridoru i Br?kom odlu?ili smo istrajati do kraja, usprkos pritiscima. Medijatorima su ciljevi konferencije curili kroz prste. Bili su veoma nervozni i ljuti. Holbrooke je došao kod nas na posljednji razgovor, kako je rekao. U njegovim rije?ima bila je pomiješana gor?ina, patetika i srdžba. Govorio je o tome da se posljednji put vidimo, da mu je žao kako se sve završilo, da se više nikada ovim ne?e baviti, ?ak je spominjao i neke svoje osobne i obiteljske probleme vezane za njegovu funkciju u ovim pregovorima. Naravno, dao nam je do znanja da njegova Vlada ne?e više biti aktivna u rješavanju konflikata u BiH, da ?e nas mnogi ostaviti i da ?emo biti prepušteni sami sebi. Na kraju se sa svima nama pojedina?no pozdravio, kao da se vidimo posljednji put, i žurno, uspravno, dugim korakom otišao hodnikom i izašao iz naše zgrade.

Ostali smo sami. Gledali smo se nijemo u o?i. Sjenka potištenosti preletjela je preko svih lica. Polako smo, jedan po jedan, odlazili iz sale za razgovore i nestajali u svojim sobama. Zaklju?io sam: ovo je definitivno krah konferencije.

Tu no? se, me?utim, desio obrat. To poslijepodne stigao je po nas avion i trebali smo oko 19.00 sati letjeti nazad. Kada smo se interesirali kod naših doma?ina o detaljima leta, dobili smo ?udan odgovor. Rekli su da, ukoliko baš želimo prvi napustiti konferenciju, to možemo u?initi i da ?e nas avion prihvatiti u 19.10 sati i voziti do Zagreba. U odgovoru je ?ak bilo ljutnje. Sjedio sam u tom trenutku kod Izetbegovi?a. On je zaklju?io da s tim nešto nije uredu, i da mi ne odlazimo iz Daytona što napuštamo konferenciju, ve? zato što je ona završena bez uspjeha i što svi odlaze. (Navodno, nešto prije 19.00 sati trebao je letjeti Miloševi? sa svojom delegacijom, a Tu?man u 19.00). U taj mah ušao je netko i rekao da je Tu?man odgodio svoj let za sutra. Tada je Izetbegovi? rekao da i mi ostajemo i da je bolje krenuti sutra oko podne. Pošto nismo uop?e spavali zadnjih no?i, bilo je dobro da se naspavamo. Izetbegovi? je bio veoma umoran i željan sna.

Tu no? Christopher je pokušao još jednom intervenirati kod Izetbegovi?a da prihvati proširenje koridora. Ovaj je to odlu?no odbio. Oko jedan sat poslije pono?i pozvao nas je Izetbegovi? kod sebe. Nije bilo Zubaka, koji je ve? spavao, i Prli?a, koji nije bio u sobi. Pokazao nam je izjavu koju je poslao Christopher, koju bi trebali potpisati Izetbegovi?, Tu?man i Miloševi?, i podijeliti je sutra novinarima u 10.00 sati. Izjava je sadržavala objavu neuspjeha konferencije, bila je kratka i štura. Nabrojani su neki rezultati koji su ipak postignuti, ali bez definitivnog rješenja i rezultata.

Poslije toga smo sa olakšanjem otišli na spavanje, jer je konačno ovo mučenje završeno. Sutra se putuje u 12 sati.

Što se sve zbivalo u toku noći i ne znam u detalje. CNN je objavio raspad konferencije i emitirao tu vijest cijelu noć u intervalima.

Kada sam ujutro ustao, oko 9.30 sati u hodniku sam vidio ljude iz američke sigurnosne službe. Znao sam, po tome, da je Christopher kod Izetbegovića. Ubrzo je izašao. Uletio sam kod Izetbegovića i pitao ga što sada hoće. On mi je odgovorio da je sporazum prihvaćen. Bio sam šokiran tim obratom. Neki naši eksperti čestitali su u hodniku jedan drugom, neki su se ljubili. Razumljivo, njih je ovo ponajviše iscrpljivalo, oni su veliki posao skinuli s vrata. Nisam mogao ništa reći. Ništa nisam osjećao, kao da se ovo nekom drugom zbiva.

Kako se došlo do ovakvog završetka? Pošto se konferencija raspala na koridoru i Brčkom, jer je Milošević bio uporan u zahtjevu za proširenjem, a mi to uporno odbijali, s kompromisom je, kažu, došao Granić. On je predložio arbitražu za taj problem međunarodne komisije. Milošević je i to odbijao sve do jutra, a onda popustio. Tako je spašena konferencija, i tako smo dobili Daytonski sporazum.

Ivo Komšić

Poglavlje knjige Preživljena zemlja, Prometej, Zagreb, 2006.

The preceding text is copyright of the author and/or translator and is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported License.